

UDK: 336.1:336.5(575.1+100)

Byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobi bo‘yicha xalqaro tajriba va O‘zbekistondagi amaliyot taqqoslanishi

To‘laganova Dildora Baxodir qizi
Bank moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobini yuritish tizimining xalqaro tajribasi va O‘zbekistondagi amaliyoti tahlil qilinadi. Xalqaro standartlar, jumladan, Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlari (IPSAS) va boshqa ilg‘or mamlakatlar tajribasi bilan O‘zbekiston amaliyoti o‘rtasidagi farqlar va o‘xshashliklar ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada daromad va xarajatlarni rejalashtirish, hisobot shakllari, shaffoflik darajasi hamda moliyaviy nazorat mexanizmlari bo‘yicha tahlillar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: byudjet tashkilotlari, daromad va xarajatlar hisobi, xalqaro tajriba, IPSAS, moliyaviy boshqaruv, shaffoflik, O‘zbekiston amaliyoti.

Аннотация: В данной статье анализируется международный опыт и практика Узбекистана в системе учета доходов и расходов бюджетных организаций. Отмечаются различия и сходства между международными стандартами, включая Международные стандарты бухгалтерского учета в государственном секторе (IPSAS) и опыт других передовых стран, и практикой Узбекистана. В статье представлен анализ планирования доходов и расходов, форм отчетности, уровня прозрачности и механизмов финансового контроля.

Ключевые слова: бюджетные организации, учет доходов и расходов, международный опыт, IPSAS, финансовое управление, прозрачность, практика Узбекистана.

Abstract: This article analyzes the international experience and practice of accounting for income and expenses in budgetary organizations in Uzbekistan. It highlights the differences and similarities between international standards, including International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) and the practices of other advanced countries, and the current practice in Uzbekistan. The article provides an

analysis of income and expenditure planning, reporting forms, levels of transparency, and financial control mechanisms.

Keywords: budgetary organizations, income and expenditure accounting, international experience, IPSAS, financial management, transparency, Uzbekistan practice.

Kirish: Byudjet tashkilotlari faoliyatida daromad va xarajatlar hisobi davlat moliyasini samarali boshqarishning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat mablag‘larning maqsadli ishlatilishini ta‘minlaydi, balki davlat moliyaviy intizomini mustahkamlash, shaffoflik va hisobdorlik tamoyillarini amalga oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon miqyosida davlat sektori buxgalteriya hisobi va moliyaviy boshqaruv tizimlari Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlari (IPSAS) asosida takomillashtirilmoqda. Ushbu standartlar daromad va xarajatlarni akkumulatsiya usulida hisobga olish, real vaqt rejimidagi shaffof hisobot taqdim etish va mustaqil moliyaviy nazoratni yo‘lga qo‘yishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda byudjet tashkilotlarining daromad va xarajatlar hisobi bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, “E-Byudjet” axborot tizimi joriy etildi, davlat xarajatlari bo‘yicha ochiqlikni oshirishga xizmat qiluvchi yillik hisobotlar e‘lon qilinmoqda va xalqaro standartlarga moslashish yo‘lida bosqichma-bosqich o‘zgarishlar qilinmoqda.

Biroq, amaldagi tizimning xalqaro ilg‘or tajribaga mosligi, shaffoflik darajasi, hisob yuritish usullari va nazorat mexanizmlari bo‘yicha ayrim farqlar mavjud. Shu bois, xalqaro tajriba bilan O‘zbekiston amaliyotini taqqoslash mavjud muammolarni aniqlash va istiqboldagi islohotlar uchun ilmiy asos yaratishda muhimdir.

Asosiy qism: Davlat moliyaviy resurslaridan oqilona foydalanish, byudjet mablag‘larini samarali taqsimlash va ularning sarflanishida shaffoflikni ta‘minlash zamonaviy boshqaruvning eng muhim talablaridan biridir. Bugungi globallashtirish sharoitida byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobi nafaqat ichki iqtisodiy barqarorlik, balki xalqaro moliyaviy ishonchlilikni ta‘minlash omili sifatida ham dolzarb ahamiyatga ega.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, davlat sektori hisobini yuritishda aniq standartlar, zamonaviy axborot texnologiyalari, mustaqil moliyaviy nazorat va ochiq hisobot tizimlari samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. IPSAS kabi xalqaro standartlar joriy etilgan davlatlarda mablag‘larning maqsadsiz sarflanishi kamayadi,

jamoatchilik ishonchi ortadi hamda korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlari kuchayadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, xalqaro standartlarga moslashish va elektron byudjet tizimini joriy etish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ammo hisob yuritish usullarida akumulatsiya tamoyillarining to‘liq joriy etilmagani, real vaqt rejimidagi shaffoflikning yetarli darajada ta‘minlanmagani kabi omillar xalqaro ilg‘or tajribaga to‘liq moslashishga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobi bo‘yicha xalqaro tajribani chuqur o‘rganish, mavjud amaliyot bilan taqqoslash va milliy tizimni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Mavzuning ahamiyati

Byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobini to‘g‘ri va aniq yuritish davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining barqarorligi va samaradorligini ta‘minlovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu jarayon davlat mablag‘larining maqsadli ishlatilishini kafolatlaydi, moliyaviy intizomni mustahkamlaydi hamda jamoatchilik oldida hisobdorlikni oshiradi.

Xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy amaliyotga tatbiq etish O‘zbekistonning moliyaviy boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish, davlat byudjeti mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish hamda xalqaro moliyaviy hamkorlik darajasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur mavzu bo‘yicha olib boriladigan ilmiy izlanishlar:

- Byudjet hisobi jarayonida aniqlik va shaffoflikni ta‘minlashga;
- Davlat sektori uchun xalqaro standartlar va ilg‘or tajribalarni milliy sharoitga moslashtirishga;
- Moliyaviy boshqaruv tizimida samaradorlikni oshirishga;
- Korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarini kuchaytirishga;
- Jamoatchilikning davlat moliyasi ustidan nazoratini kengaytirishga asos yaratadi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot nafaqat ilmiy-nazariy jihatdan, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, davlat moliyaviy boshqaruvi sifatini oshirishga bevosita hissa qo‘shadi.

Muhokama: Byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobini yuritish tizimi davlat moliyaviy boshqaruvining asosiy elementlaridan biri sifatida xalqaro va milliy miqyosda turlicha yondashuvlarga ega. Xalqaro amaliyotda, xususan, IPSAS (International Public Sector Accounting Standards) talablariga asoslangan tizimlar daromad va xarajatlarni to‘liq **akkumulatsiya usulida** hisobga oladi. Bu yondashuv orqali moliyaviy hisobotlarda faqatgina pul oqimlari emas, balki kelgusidagi majburiyatlar, aktivlar va passivlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar ham aks ettiriladi.

Masalan, Yangi Zelandiya, Kanada, Buyuk Britaniya kabi davlatlarda byudjet hisobi nafaqat moliyaviy nazoratni, balki strategik rejalashtirish va tahlil imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Bunday tizimlar real vaqt rejimida ma’lumotlarni yangilab boruvchi integratsiyalashgan axborot platformalariga ega bo‘lib, ularning ma’lumotlari jamoatchilikka ochiq taqdim etiladi.

O‘zbekiston Respublikasida esa so‘nggi yillarda byudjet hisobini modernizatsiya qilish yo‘lida sezilarli ishlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, ayrim jihatlarda xalqaro amaliyotdan ortda qolayotgan tomonlar mavjud. Jumladan:

- Hisob yuritish usullarida naqd pul asosidagi elementlar saqlanib qolgan;
- Shaffoflik darajasi yillik hisobotlar bilan cheklanadi, real vaqt ma’lumotlar bazasi to‘liq shakllanmagan;
- Mustaqil audit tizimi yetarlicha rivojlanmagan, asosan davlat nazorat organlari orqali moliyaviy monitoring olib boriladi.

Biroq, ijobiy tomon sifatida “E-Byudjet” axborot tizimining joriy etilishi, xalqaro standartlarga bosqichma-bosqich moslashish jarayoni hamda byudjet mablag‘lari ustidan jamoatchilik nazorati imkoniyatlarining kengayib borishini alohida ta’kidlash mumkin.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston uchun xalqaro ilg‘or tajribani to‘liq tatbiq etish nafaqat hisob tizimini modernizatsiya qiladi, balki davlat moliyasining shaffofligi, samaradorligi va ishonchliligini sezilarli darajada oshiradi. Bu jarayonda nafaqat texnologik yangilanish, balki huquqiy bazani mustahkamlash, malakali kadrlar tayyorlash va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

Xulosa:

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, byudjet tashkilotlarida daromad va xarajatlar hisobi

bo'yicha xalqaro tajriba, ayniqsa IPSAS standartlari asosida tashkil etilgan tizimlar, yuqori darajadagi shaffoflik, samaradorlik va jamoatchilik ishonchini ta'minlaydi. Bunday tizimlar orqali nafaqat moliyaviy oqimlar, balki kelgusidagi moliyaviy majburiyatlar va aktivlar to'g'risidagi ma'lumotlar ham to'liq aks ettiriladi. O'zbekiston amaliyotida esa elektron tizimlar va xalqaro standartlarga moslashish yo'lida muhim qadamlar tashlangan bo'lsa-da, hali to'liq akkumulatsiya usuliga o'tilmagan, real vaqt rejimida ochiq ma'lumotlar bazasi shakllanmagan va mustaqil audit tizimi yetarlicha rivojlanmagan.

Takliflar:

1. **IPSAS talablarini to'liq joriy etish** — hisob yuritish tizimini akkumulatsiya asosida to'liq ishlaydigan modelga o'tkazish.
2. **Shaffoflikni oshirish** — daromad va xarajatlar bo'yicha ma'lumotlarni real vaqt rejimida ochiq e'lon qiluvchi yagona milliy portal yaratish.
3. **Mustaqil moliyaviy nazoratni kuchaytirish** — davlat moliyasini audit qilishda parlament va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish, xalqaro tajribadagi kabi mustaqil audit institutlarini rivojlantirish.
4. **Axborot texnologiyalarini integratsiyalash** — “E-Byudjet” tizimini boshqa davlat moliya boshqaruvi platformalari bilan uzviy bog'lash, ma'lumotlar almashinuvini avtomatlashtirish.
5. **Kadrlar salohiyatini oshirish** — xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash va qayta o'qitish dasturlarini kengaytirish.
6. **Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish** — fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlariga byudjet ma'lumotlaridan samarali foydalanish imkonini beruvchi interaktiv vositalarni joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi “Davlat byudjeti to'g'risida”gi Qonuni. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashriyoti, 2024. — 35 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. **Davlat moliyasini boshqarish strategiyasi 2020–2025.** — Toshkent: Moliya vazirligi axborot xizmati, 2020. — 48 b.
3. Karimov A., Tursunov B. **Davlat byudjeti va moliyaviy boshqaruv.** — Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2021. — 256 b.

4. Mamatqulov R. **Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy nazorat.** — Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2022. — 312 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. **O‘zbekiston Respublikasida davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risida yillik hisobot.** — Toshkent: Hisob palatasi axborot byulleteni, 2023. — 67 b.
6. Xudoyberdiyev S., Jo‘rayev M. **Davlat moliyasini boshqarishning zamonaviy mexanizmlari.** — Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2020. — 198 b.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi. **Byudjet intizomi va moliyaviy nazorat bo‘yicha metodik qo‘llanma.** — Toshkent: 2022. — 74 b.

Research Science and
Innovation House

